

Villamos áramkörök

A villamos áramkörök és az Ohm-törvény

Zárt áramkörök

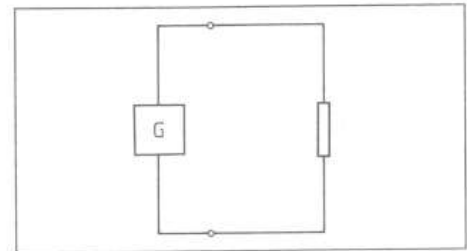
Amikor a „fogyasztót” feszültségforrásra kapcsoljuk (1. ábra), áramkör jön létre.

Az áram a „fogyasztón” át a feszültségforrás pozitív pólusától a negatív pólusa felé folyik. Ez az ún. *pozitív konvencionális áramirány*. A feszültségforrásban az áram ugyanolyan irányú, tehát a negatív pólustól a pozitív kapocs felé folyik. A töltéshordozók az áramkörben körbe-körbe haladnak. Az áramerősség minden helyen ugyanakkora. Az áramirányt egy vagy több nyíllal jelöljük, amelyhez a I jelölést írjuk. A nyilat a vezeték közelébe rajzoljuk (2. ábra).

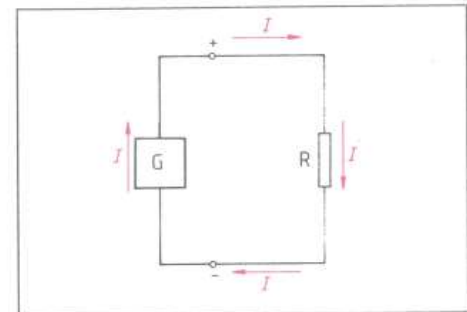
A feszültséget hasonlóan nyíllal jelöljük. Ez a nyíl a pozitív saroktól a negatív felé irányul. Megmutatja, hogy a **fogyasztón** a feszültség melyik irányban hajt át áramot. A „fogyasztó” elnevezés helyett inkább a **terhelő-ellenállás** kifejezést használják.

A 3. ábra az áramkör áram- és feszültségnyilakkal látható, R a terhelő-ellenállás.

Feszültségméréskor egy **mérőpontot** és egy **vonatkoztatási pontot** választunk. A vonatkoztatási pont többnyire a negatív pólus vagy a földpont, ill. a **testpont**. A feszültségnyíl így a mérőponttól a vonatkoztatási pont elé mutat.

1. Áramkör

2. Áram az áramkörben

Ohm-törvény²

Az áram nagysága a feszültségtől függ. Egyszerű kísérlettel bebizonyíthatjuk, hogy az áramerősség annál nagyobb, minél nagyobb a feszültség. Eközben az R ellenállás állandó nagyságú marad.

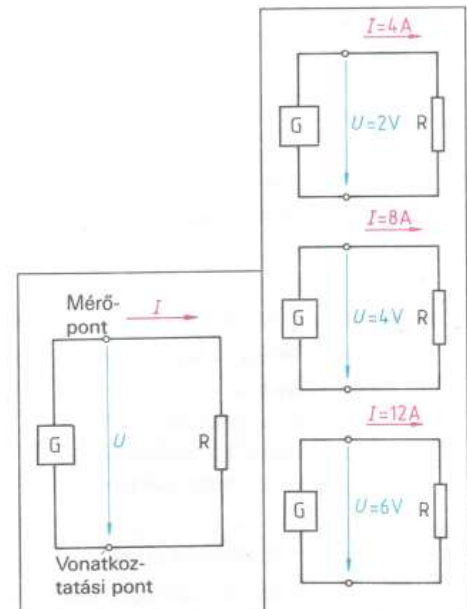
Nagyobb feszültség a negatív póluson nagyobb elektrontöbbletet, a pozitív póluson nagyobb elektrontöbbletet, a pozitív póluson nagyobb elektroniánnyt jelent. Az elektronok kiegyenlítődési törekvése tehát nagyobb. Könnyen belátható, hogy az áram is megnő.

Az áramkörben $U = 2\text{ V}$ feszültségnél $I = 4\text{ A}$ áram folyik (4. ábra). Ha a feszültséget 4 V -ra emeljük, az áram 8 A -re nő. Az áram is a kétszerese lett.

Háromszoros feszültség háromszoros áramot hoz létre.

Az I áramerősség tehát az U feszültséggel arányos:

$$I \sim U$$

3. Áramkör feszültség- és árammegadásával

4. Áramkörök különböző feszültségekkel és azonos ellenállásokkal

Az összefüggés így írható fel:

$$I = G \cdot U$$

G állandó, az ún. *arányossági tényező*.

Ha a G arányossági tényezőt megvizsgáljuk közelebbről, megállapíthatjuk, hogy az nem más, mint a már ismert vezetőképesség.

A G vezetőképesség az R ellenállás reciproka:

$$G = \frac{1}{R}$$

Figyelembe véve ezt az összefüggést, az $I = GU$ egyenletet így is írhatjuk:

$$I = \frac{1}{R} \cdot U$$

$$I = \frac{U}{R}$$

Ezt az egyenletet nevezzük **Ohm-törvénynek**. Általánosságban az Ohm-törvény a következőképpen szól:

Zárt áramkörben az I áramerősség az U feszültséggel arányos, ha az áramkörben az ellenállás, ill. a vezetőképesség értéke nem változik.

Ohm törvénye a vezetőkben való töltéshordozó-áramlás alaptörvénye.

Kapcsolatot teremt az áramkörben a feszültség, az áram és az ellenállás, (ill. a vezetőképesség) között.

Ha az áram, a feszültség és az ellenállás három értékéből kettő ismert, a harmadik kiszámítható.

Az Ohm-törvényt a következő három alakban használjuk:

$$I = \frac{U}{R}, \quad U = I \cdot R, \quad R = \frac{U}{I}$$

Az ellenállás mértékegységét az Ohm-törvény V/A értékéből kapjuk.

1 V osztva 1 A-rel 1 Ω -ot ad.

$$[R] = \frac{V}{A} = \Omega$$

Az R ellenállás helyett a G vezetőképesség is bevezethető:

$$I = G \cdot U, \quad U = \frac{I}{G}, \quad G = \frac{I}{U}$$

$$[G] = \frac{A}{V} = S = \frac{1}{\Omega}$$

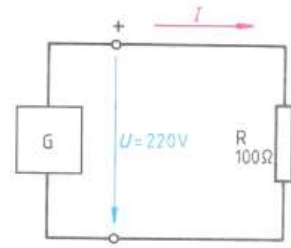
Példák:

1. Egy 100 Ω -os terhelő-ellenállást 220 V-os U feszültségre kapcsolunk. Mekkora az áramkörben folyó áram?

$$I = \frac{U}{R}$$

$$I = \frac{220 \text{ V}}{100 \Omega}$$

$$I = \underline{2,2 \text{ A}}$$

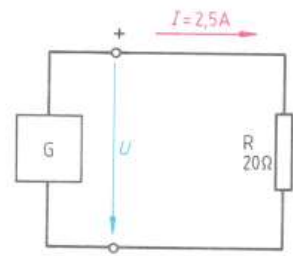
Az áramkörben 2,2 A áram folyik.

2. $R = 20 \Omega$ ellenállású áramkörben 2,5 A áramerősséget mérünk. Mekkora az U feszültség?

$$U = I \cdot R$$

$$U = 2,5 \text{ A} \cdot 20 \Omega$$

$$U = \underline{50 \text{ V}}$$

A feszültség nagysága 50 V.

3. R ellenállás 1 kV feszültségre van kapcsolva, és 100 mA áram folyik rajta. Mekkora az ellenállás?

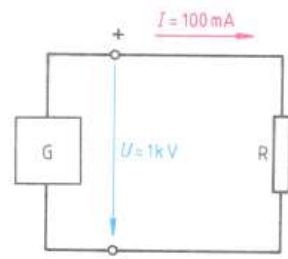
$$R = \frac{U}{I}$$

$$R = \frac{1 \text{ kV}}{100 \text{ mA}}$$

$$R = \frac{1 \cdot 10^3 \text{ V}}{0,1 \text{ A}}$$

$$R = 10 \cdot 10^3 \Omega$$

$$R = \underline{10 \text{ k}\Omega}$$

4. Az áramkör vezetőképessége 50 mS. A feszültség 20 V. Mekkora az I áramerősség?

$$I = G \cdot U$$

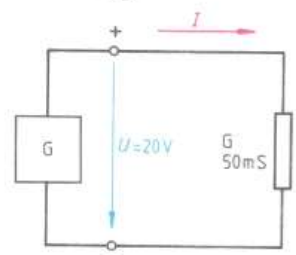
$$I = 50 \text{ mS} \cdot 20 \text{ V}$$

$$I = 50 \cdot 10^{-3} \text{ S} \cdot 20 \text{ V}$$

$$I = 50 \cdot 10^{-3} \frac{\text{A}}{\text{V}} \cdot 20 \text{ V}$$

$$I = 1000 \cdot 10^{-3} \text{ A}$$

$$I = \underline{1 \text{ A}}$$

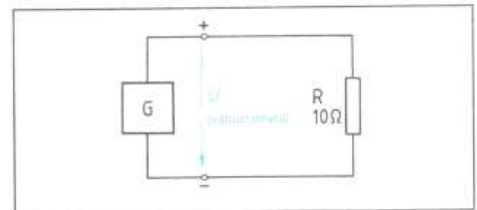

Grafikus ábrázolás

Az áram, a feszültség és az ellenállás kapcsolata grafikusán is ábrázolható.

Az U feszültség 0 ... 60 V között legyen változtatható (1. ábra). $R = 10 \Omega$ ellenálláshoz a következő áramértékek tartoznak:

$\frac{U}{V}$	$\frac{I}{A}$
0	0
10	1
20	2
30	3
40	4
50	5
60	6

1. Kapcsolási elrendezés az ellenállás-jelleggörbe felvételéhez

Az I áramerősség meghatározott módon függ az U feszültségtől. Azt mondjuk, hogy az I áram az U feszültség függvénye, a következő képlet szerint:

$$I = f(U)$$

A függvényt egyenes ábrázolja. Az ilyen függvényt lineáris függvénynek nevezzük (2. ábra).

Most vizsgáljuk meg, hogyan alakul a jelleggörbe különböző ellenállásértékek esetén.

Válasszuk a következő ellenállásokat:

$$R_1 = 5 \Omega, \quad R_2 = 10 \Omega, \quad R_3 = 20 \Omega$$

$$R_1 = 5 \Omega$$

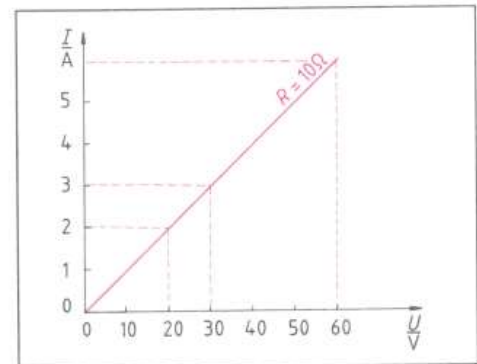
$$R_2 = 10 \Omega$$

$$R_3 = 20 \Omega$$

$\frac{U}{V}$	$\frac{I}{A}$
0	0
10	2
20	4
30	6
40	8
50	10
60	12

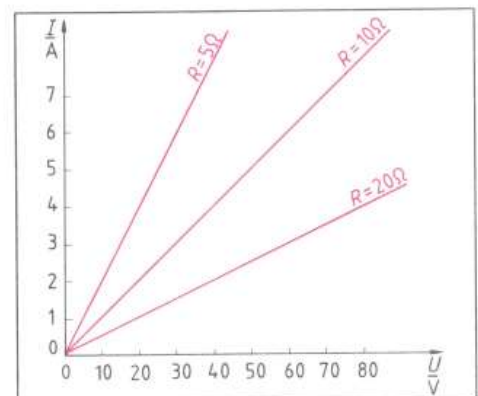
$\frac{U}{V}$	$\frac{I}{A}$
0	0
10	1
20	2
30	3
40	4
50	5
60	6

$\frac{U}{V}$	$\frac{I}{A}$
0	0
10	0,5
20	1,0
30	1,5
40	2,0
50	2,5
60	3,0

2. 10 Ohm-os ellenállás ellenállás-jelleggörbéje

Minél nagyobb az R ellenállás, annál laposabb az egyenes. Az egyenes emelkedése — amit **meredekségnek** is nevezünk — az ellenállásérték mérőszáma (3. ábra).

3. Eltérő értékű ellenállások egyenesei

Ellenállások soros kapcsolása

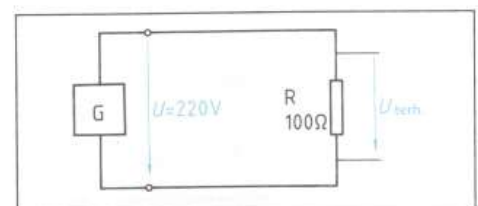
A generátor feszültsége az R terhelő-ellenállásra jut (4. ábra):

$$U = U_{\text{terh.}}$$

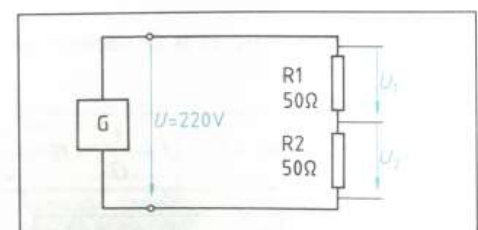
A pl. 100 Ohm-os R terhelő-ellenállás legyen huzalból tekercselve. Képzeliük el, hogy az ellenálláshuzalt elosztjuk úgy, hogy két 50 Ohm-os ellenállást kapjunk. Mekkora lesz így az U_1 és U_2 feszültség (5. ábra)?

Az I áram mindkét esetben azonos, mert a feszültség és az összellenállás nem változott:

$$I = \frac{U}{R} = \frac{220V}{100\Omega} = 2,2A$$

4. Áramkör R terhelő-ellenállással

5. Az R terhelő-ellenállás felosztása R_1 és R_2 részellenállásokra

Az I áram ismeretében kiszámíthatjuk az U_1 és U_2 részfeszültségeket. Az áram és a feszültség közötti összefüggés, Ohm törvénye a részellenállásokra is érvényes:

$$U_1 = I \cdot R_1 = 2,2 \text{ A} \cdot 50 \Omega = 110 \text{ V}$$

$$U_2 = I \cdot R_2 = 2,2 \text{ A} \cdot 50 \Omega = 110 \text{ V}$$

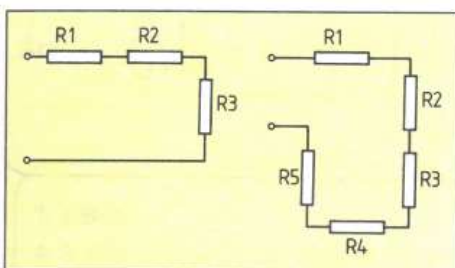
A generátor kapocsfeszültsége a két ellenálláson oszlik meg:

$$U = U_1 + U_2$$

Amikor az ellenállások láncán a töltéshordozók azonos árama folyik át, **sorba kapcsolásról** beszélünk.

(Az ilyen kapcsolást soros kapcsolásnak vagy egymás utáni kapcsolásnak nevezik.)

Az 1. ábrán egyszer három, egyszer öt ellenállás soros kapcsolását látjuk.

1. Ellenállások soros kapcsolása

Ellenállások soros kapcsolásának jellemzői

Az ellenállások soros kapcsolásáról akkor beszélünk, ha ugyanaz az áram folyik át rajtuk.

Tekintsük a 2. ábrát:

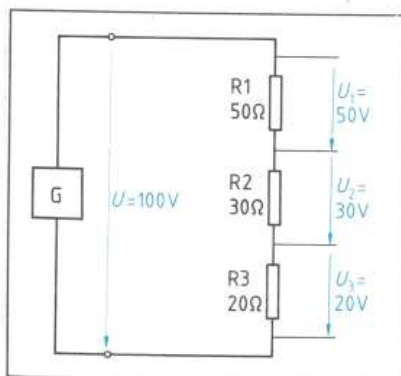
Az Ohm-törvény alapján a következő feszültségeket kapjuk:

$$U_1 = I \cdot R_1 = 1 \text{ A} \cdot 50 \Omega = 50 \text{ V}$$

$$U_2 = I \cdot R_2 = 1 \text{ A} \cdot 30 \Omega = 30 \text{ V}$$

$$U_3 = I \cdot R_3 = 1 \text{ A} \cdot 20 \Omega = 20 \text{ V}$$

A három részfeszültség összege egyenlő a generátor 100 V kapocsfeszültségével. Ez a megállapítás általános érvényű.

2. Részfeszültségek soros kapcsolásban

A második Kirchhoff-törvény

A három terhelő-ellenállás, R_1 , R_2 és R_3 fogyasztónak is nevezhető, a rájuk eső feszültség a **fogyasztói feszültség**.

A generátor feszültsége a **forrásfeszültség**. Ha általánosítani akarjuk a 2. ábrán szemléltetett összefüggést, a következőt állíthatjuk:

Zárt áramkörben a fogyasztói feszültségek összege a forrásfeszültségek összegével egyenlő.

$$U = U_1 + U_2 + U_3 + U_4$$

U a forrásfeszültség;
 U_1, U_2, U_3, U_4 a fogyasztói feszültségek.

Ez a **második Kirchhoff-törvény** egyszerű alakja.

Kijelenthetjük továbbá:

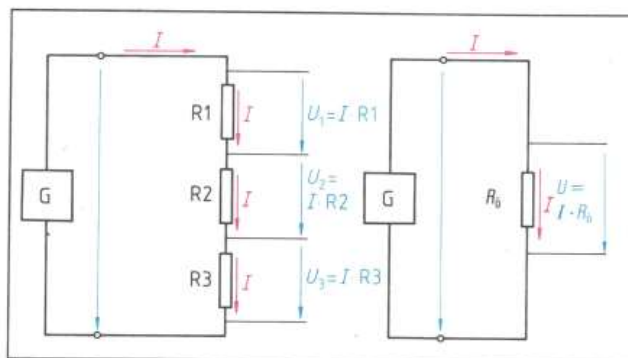
Ellenállások sorba kapcsolásakor a részfeszültségek úgy viszonyulnak egymáshoz, mint az ellenállás-értékek.

Két ellenállás esetében:

$$U_1 : U_2 = R_1 : R_2$$

$$\frac{U_1}{U_2} = \frac{R_1}{R_2}$$

Vizsgáljuk meg, mekkora a sorosan kapcsolt ellenállások eredő ellenállás-értéke. Tegyük fel, hogy az ellenállások ellenálláshuzalból vannak tekercselve, és az egyes ellenállásokon azonos áramnak kell folynia. Azonnal beláthatjuk, hogy az R_0 eredő ellenállásnak a részellenállások összegével egyenlőnek kell lennie (3. ábra).

3. Az eredő ellenállás a részellenállások összege

Ez levezethető a második Kirchhoff-törvényből is:

$$\begin{aligned} U &= U_1 + U_2 + U_3 \\ U &= I \cdot R_0 & U_1 &= I \cdot R_1 \\ U_1 &= I \cdot R_1 & I R_0 &= I R_1 + I R_2 + I R_3 \\ U_2 &= I \cdot R_2 & I R_0 &= I(R_1 + R_2 + R_3) \\ U_3 &= I \cdot R_3 & R_0 &= R_1 + R_2 + R_3 \end{aligned}$$

Tetszőleges számú sorba kapcsolt ellenállás esetében

$$R_0 = R_1 + R_2 + R_3 + R_4 + \dots + R_n$$

R_0 az eredő ellenállás;
 $R_1 \dots R_n$ a részellenállások.

Ellenállások sorba kapcsolásakor az eredő ellenállás a részellenállások összegével egyenlő.

Példa:

Három ellenállás R_1 , R_2 és R_3 soros kapcsolásakor a rájuk jutó feszültség 100 V, és 10 mA áram folyik át rajtuk.

R_1 értéke 4 k Ω , R_3 értéke 5 k Ω .

Mekkora R_2 ellenállása?

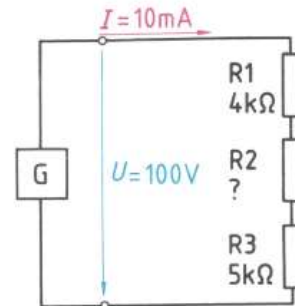
$$R_0 = \frac{U}{I} = \frac{100 \text{ V}}{10 \text{ mA}} = 10 \text{ k}\Omega$$

$$R_0 = R_1 + R_2 + R_3$$

$$R_2 = R_0 - R_1 - R_3$$

$$R_2 = 10 \text{ k}\Omega - 4 \text{ k}\Omega - 5 \text{ k}\Omega$$

$$R_2 = \underline{1 \text{ k}\Omega}$$

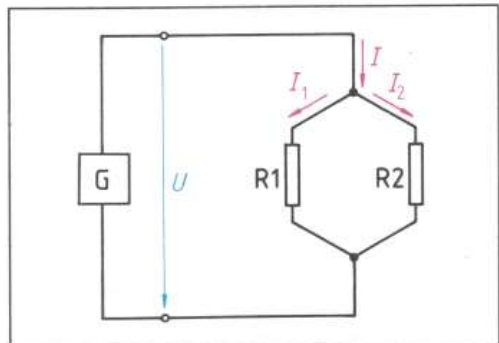

2.3. Ellenállások párhuzamos kapcsolása

Az eddig vizsgált áramkörökben az áramnak csak egyetlen útja volt. Az áram nem ágazhatott el.

Az 1. ábrán olyan kapcsolás látható, ahol az áramút elágazik. Az I áram I_1 és I_2 részáramokra oszlik.

A két ellenállás, R_1 és R_2 egymással párhuzamosan csatlakozik a generátorfeszültségre. Az ilyen kapcsolást **párhuzamos kapcsolásnak** nevezzük.

1. Kapcsolás áramelágazással

A párhuzamos kapcsolás jellemzői

Az ellenállások akkor vannak párhuzamosan kapcsolva, ha ugyanakkora feszültségre kapcsolódnak.

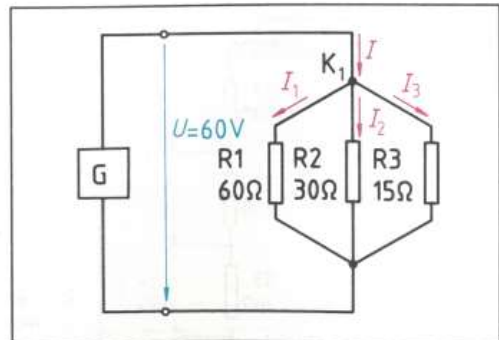
A 2. ábrán három ellenállás párhuzamos kapcsolása látható. Az I áram háromfelé: az I_1 , I_2 és I_3 részáramra oszlik.

A részáramok nagysága az Ohm-törvény alapján kiszámítható, mert ismerjük az ellenállásértékeket és a rajtuk lévő feszültséget:

$$I_1 = \frac{U}{R_1} = \frac{60 \text{ V}}{60 \Omega} = 1 \text{ A}$$

$$I_2 = \frac{U}{R_2} = \frac{60 \text{ V}}{30 \Omega} = 2 \text{ A}$$

$$I_3 = \frac{U}{R_3} = \frac{60 \text{ V}}{15 \Omega} = 4 \text{ A}$$

2. Három ellenállás párhuzamos kapcsolása